

## ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 328(497.2):339.92(497.2:4)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.28>**В. І. Бурдяк**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0037-2173>

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та державного управління

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

**Р. Д. Клим**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8305-3949>

аспірантка кафедри політології та державного управління

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

**ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКИХ ІНСТИТУТІВ БОЛГАРІЇ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ**

**Постановка проблеми.** Вступ Болгарії до ЄС був досить різноплановим в історичному та політичному контексті. Демократичний розвиток, європейська інтеграція та членство в Європейському Союзі стали реальністю завдяки консенсусу провідних політичних партій, послідовній та цілеспрямованій урядовій політиці, проведеній журналістами інформаційній кампанії щодо переваг членства в ЄС та великому прагненню болгарських громадян – бути рівними серед інших європейських народів. Вважаємо, що дослідження зовнішніх та внутрішніх чинників трансформації політико-управлінських інститутів Болгарії в контексті реалізації євроінтеграційного курсу, є доволі важливим та на часі для України. Оскільки Українська держава завершує підготовку до вступу в Європейський Союз, чітко дотримується сформованого порядку денного майбутнього розширення ЄС з 2022 р., подала заявку на вступ у цю міжнародну організацію в умовах російсько-української війни, з метою поступової інтеграції в єдиний ринок ЄС і здобуття членства в ЄС.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання трансформації політичних інститутів Болгарії після демократичних перетворень 1989 р. розглянуто в працях українських науковців. Зокрема на думку В. Бурдяк, «орієнтація на ЄС визначила межі політики і змусила кожен політичну силу йти на компроміси, попри свої цілі і тактичні підходи» [2, с. 25]. Завдяки цьому, курс на європейську інтеграцію Болгарії був вдало реалізований, незважаючи на зміну політичних сил при владі у державі. Консенсус щодо першочерговості членства в Європейському Союзі у Болгарії зберігається і нині, що значно контрастує із

поширенням євроскептичних настроїв у деяких країнах Європи.

У процесі проведення дослідження було використано низку нормативно-правових актів, в яких визначено ключові завдання щодо трансформації політико-управлінських інститутів Болгарії в контексті реалізації євроінтеграційного курсу, зокрема: Конституцію Республіки Болгарія [10], Закон «Про адміністрацію» [5], Закон «Про державних службовців» [6], Закон «Про судоустрій» [7], а також результати соціологічних досліджень: «Демократія та громадянська участь: ставлення громадськості до демократії, верховенства права та основних прав людини у 2021–2022 рр.» [4], індексу трансформації міжнародного фонду Bertelsmann [9], «Polity IV: тенденції режиму окремої країни» [15], Freedom [13] та «Economist Intelligence Unit» [14].

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** У сучасній українській політичній науці відсутній комплексний аналіз дослідження зовнішніх та внутрішніх чинників трансформації політико-управлінських інститутів Республіки Болгарія в контексті реалізації євроінтеграційного курсу, що визначило потребу у проведенні даної наукової розвідки.

**Метою статті** є дослідження зовнішніх та внутрішніх чинників трансформації політико-управлінських інститутів Болгарії в контексті реалізації євроінтеграційного курсу. Для досягнення означеної мети потрібно вирішити такі дослідницькі завдання: з'ясувати зовнішні та внутрішні чинники трансформаційних змін; визначити роль болгарських політичних партій та мас-медіа у процесі реалізації євроінтеграційного курсу; здійснити аналіз ключових нормативно-правових

актів, які супроводжували процес інтеграції Республіки Болгарія до Європейського Союзу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Переломним моментом у формуванні болгарського євроінтеграційного курсу стало закінчення холодної війни, яка радикально змінила геополітичну карту Європи. Впродовж майже півстоліття після закінчення Другої світової війни Народна Республіка Болгарія була частиною зони впливу СРСР, що виражалося у нав'язуванні системи державного соціалізму, а також у підпорядкуванні принципам радянської зовнішньої політики. Після краху соціалістичного ладу в листопаді 1989 р. і під час переходу від тоталітарного режиму до ринкової економіки та парламентської демократії, вступ Болгарії до Європейського Союзу став єдиним найвпливовішим фактором у формуванні нових політичних і соціальних пріоритетів на державному рівні. Окрім того, значний вплив на динаміку вступу мали зміни в сусідніх регіонах – розпад Югославії та криза у Косово.

Зауважимо, що європейський вибір Болгарії супроводжувався прийняттям офіційних документів, укладенням багатосторонніх та двосторонніх угод, вступом до різних регіональних та спеціалізованих міжнародних організацій. Так, у травні 1990 р. було підписано Угоду про торгівлю та співпрацю, в липні 1990 р. Болгарія отримала статус спеціально запрошеної до Парламентської Асамблеї Ради Європи; в травні 1992 р. Республіку Болгарія прийняли до Ради Європи; 8 березня 1993 р. у Брюсселі було підписано Європейську угоду про асоціацію між Європейським співтовариством та його країнами-членами, з одного боку, і Республікою Болгарія – з іншого; 14 грудня 1995 р. Болгарія подала офіційну заявку на членство в Євросоюзі; а в 1999 р. Європейська рада в Гельсінкі вирішила запросити Болгарію розпочати переговори про вступ до Європейського Союзу з лютого 2000 р. Для цього Республіка Болгарія повинна була терміново здійснити реформи в трьох критично важливих сферах: у державному управлінні, судовій системі, активізувати боротьбу з корупцією та організованою злочинністю. Крім цього, Болгарія повинна була виконати низку інших умов. Зокрема політичні умови передбачали формування демократичних принципів та інститутів, які безпосередньо стосувалися верховенства права, прав людини та громадянських свобод, поваги та захисту меншин. Економічні умови були спрямовані на побудову функціонуючої ринкової економіки, включаючи успішну приватизацію та здатність справлятися з тиском конкурентного ринку інших держав-членів Європейського Союзу. Юридичні умови визначали здатність дотримуватися зобов'язань передбачених членством, включаючи цілі політичного, економічного та валютного союзу.

У «Річному звіті Європейської комісії за 2000 р.» [3] зазначено, що Республіка Болгарія виконала політичні критерії. Країна створила розвинену демократичну політичну систему, засновану на стабільності державних інституцій і верховенстві права. Політичні процеси відбувалися відповідно до принципу поділу гілок влади на законодавчу, виконавчу та судову. Народні збори (парламент РБ) здійснювали законодавчу діяльність, пов'язану з проблемами переговорного процесу щодо вступу до Європейського Союзу, що розглядалося як приклад конструктивної взаємодії між державними інституціями на різних рівнях, та між ними і громадянським суспільством.

Значного прогресу РБ досягнула в розбудові законодавчої бази для реформування політико-управлінських інститутів та формування сучасної адміністративної системи, шляхом реструктуризації повноважень і функцій публічної адміністрації. Дійсно, реформа державного управління стала частиною великого процесу модернізації держави та суспільства. Створення незалежної, професійної й ефективної державної служби було необхідною умовою, зазначеною в Копенгагенських критеріях. Негайним результатом стало ухвалення всього комплексу законодавчих змін. Зокрема Конституція Республіки Болгарія 1991 р. відновила традицію публічно-правового режиму державної служби та визначила, що «державні службовці є виразниками волі та інтересів нації. При виконанні своїх службових функцій вони повинні керуватися виключно законом і бути політично нейтральними. Умови, відповідно до яких державні службовці призначаються на посади і звільняються з посад і можуть бути членами політичних партій та професійних організацій, а також здійснювати право на страйк, визначаються законом» [10].

Відповідно до конституційної норми у 1998 р. було прийнято Закон «Про адміністрацію» [5], який мав на меті уточнити розподіл повноважень між різними структурами, рівнями, органами та установами виконавчої влади та законодавчо визначив, що адміністрація здійснює свою діяльність, дотримуючись таких принципів як законність, відкритість і доступність, відповідальність і звітність, ефективність, субординація, координація та передбачуваність. У 1999 р. парламент Болгарії прийняв Закон «Про державних службовців» [6] та низку інших нормативно-правових актів, які визначили статус державного службовця.

Стосовно реалізації антикорупційної політики, то, на жаль, слід наголосити, що «Болгарія залишається на останньому місці в ЄС з точки зору проблеми корупції» [8]. Незважаючи на численні заходи урядів у цій сфері, прогрес як кінцевий результат залишається обмеженим, громадяни та

експерти переконані, що корупція все ще доволі поширена. Водночас Євросоюз має беззаперечну заслугу в тому, що ця проблема стала пріоритетною для болгарського суспільства. Було створено та запрацювало багато нових антикорупційних органів. Однак, незважаючи на це, звіт Європейської комісії про прогрес РБ впродовж останніх років членства виявив, що: «До цього часу в Болгарії кількість конкретних випадків корупції на найвищих рівнях влади, які закінчилися ефективними вироками, дуже обмежена, а збільшення кількості засуджень корупційних дій є найяскравішим доказом того, що боротьба з корупцією є справжнім пріоритетом для суспільства. Болгарія продовжує входити до числа країн-членів ЄС з найвищим рівнем сприйняття корупції, а громадяни та підприємства продовжують вважати корупцію значною проблемою. Загальна інституційна структура для боротьби з корупцією в Болгарії залишається фрагментованою та з цієї причини – неефективною» [16].

Проте беззаперечним внеском Євросоюзу стало те, що невдачі у боротьбі з корупцією залишаються в полі зору громадськості, а всі уряди пропонують реформи та ідеї для покращення ситуації. Проте тривожною рисою в Республіці Болгарія залишається часта зміна антикорупційних стратегій, що ставлять під сумнів реальну наявність «політичної волі» для вирішення проблем.

Друга проблема Болгарії – реформа судової системи – напрям, який безпосередньо пов'язаний з боротьбою з корупцією. Тут законодавчі реформи більш помітні, оскільки «Закон про судоустрій» [7] та інші основні закони неодноразово змінювалися в результаті моніторингу Європейського Союзу. Стосовно реформи судової системи Болгарії було прийнято дві важливі конституційні поправки. Перша – запровадила незалежну інспекцію Вищої ради юстиції, а друга поправка розділила її на дві колегії – судову та прокурорську.

Успіхи в цій сфері доцільно розглядати через інституціоналізацію незалежності суддів та вдосконалення аспектів нормативної бази. Поява професійних суддівських спільнот, які висловлюють вільну думку та вимагають відповідальності вищого керівництва, є позитивним фактом. Водночас проблеми з відсутністю відповідальності за дії прокуратури і особливо її керівництва продовжуються. Поділ Вищої ради юстиції на дві колегії, поки що не дає потрібних результатів і його ефект у майбутньому ще належить оцінити.

Також постійним недоліком у діяльності судової влади є відсутність ефективної кадрової політики та відповідальності усіх ланок судової системи. Не випадково більшість проблем, які потребують вирішення, згідно зі звітом Європейської комісії, «полягають у забезпеченні прозо-

рих призначень і продовженні реформи прокуратури» [16].

Підкреслимо, що інтеграція Болгарії до Європейського Союзу – це багатогранний політичний, інституційний, економічний, соціально-структурний і психологічний процеси. По суті, це комплексна соціальна трансформація, метою якої є досягнення соціальних структур, стандартів, консенсусних ідей і стратегій, сумісних з Євросоюзом і прийнятних для держав-членів. У цьому процесі учасники різноманітні, і їх не можна зводити лише до зусиль державних інституцій і особливо законодавчої та виконавчої влади.

Одним із найпотужніших, хоча не завжди першорядних, каналів зближення Болгарії з ЄС є громадянське суспільство і його складова – політичні партії. Будучи учасниками парламентської коаліції, перебуваючи в опозиції чи навіть поза парламентом, політичні партії здійснюють значний вплив на умови формування та реалізацію зовнішньої політики. У деяких випадках партії були надзвичайно важливим джерелом для створення іміджу Республіки Болгарія, що має значний вплив на позиції міжнародних партнерів країни.

Вважаємо, що болгарські політичні партії виконали і продовжують виконувати низку важливих функцій, безпосередньо пов'язаних з інтеграцією Болгарії до Європейського Союзу. Зокрема вони виступають постійними каналами впровадження європейських політичних стандартів у болгарську політику; створюють додаткову мережу лобювання серед політичного класу Євросоюзу на користь інтеграції Болгарії; структурують політичне життя в суспільстві і представляють болгарську політичну палітру стратегій та ідей у європейському політичному просторі. Тому дослідження ролі сторін у процесі європейської інтеграції Болгарії в ЄС є невід'ємним елементом розробки загальної ідеї та теоретичної моделі процесу.

Партії, як частина політичної системи, є сполучною ланкою між політичним і громадянським суспільством. Їхня роль у зовнішній політиці зазвичай пов'язана з їх владними позиціями. Водночас процеси інтернаціоналізації партійного життя в останні десятиліття надають партіям нові можливості участі у зовнішньополітичних процесах. У політичному житті Болгарії партії – важливий інструмент засвоєння іноземного політичного досвіду. Їх діяльність як міжнародних акторів, їх міжнародні контакти, міжнародна комунікація, організовані ними міжнародні форуми – незамінний канал, через який громадська думка в Республіці Болгарія інформується про зовнішньополітичні стандарти.

Болгарія після 1989 р. сформувала «європейський» тип партійної системи, в якій політичні організації є інституційними структурами, що

прагнуть представляти політично значущі групи соціальних інтересів. Відповідно до цієї моделі, партії включаються в зовнішньополітичний процес як представники певної частини громадської думки. Крім того, вони здійснюють потужний вплив на суспільство і виступають важливим рушієм трансформації політико-управлінських інститутів Болгарії.

Наголосимо, що питання європейського майбутнього болгарського суспільства мали значний вплив на визначення зовнішньополітичних напрямів у програмах політичних партій Республіки Болгарія, консенсусний діалог яких відіграв ключову роль у формуванні євроінтеграційного курсу й сприяв політичним, соціальним та економічним змінам. Сьогодні провідні партії наголошують на необхідності активної участі Болгарії в європейських ініціативах та проєктах з метою залучення іноземних інвестицій, забезпечення сприятливого середовища для збільшення можливостей болгарської економіки та добробуту населення, а також створення позитивних умов для військової, політичної та економічної безпеки країни.

Необхідно відзначити, що важливу роль в євроінтеграційному процесі взаємодії влади та громадськості відіграли також болгарські журналісти, які провели надзвичайно інтенсивну та важливу інформаційну кампанію, в ході якої розповідали про Євросоюз, про те, чому Болгарії потрібне членство в ЄС, які переваги буде мати Республіка Болгарія як член Європейського Союзу тощо. Наслідком такої комунікативної взаємодії політичних інститутів та мас-медіа було те, що на момент вступу Болгарії до Європейського Союзу відсоток підтримки болгарським суспільством членства в цій міжнародній організації становив – 76% і тільки 10% населення негативно ставилося до даного питання.

Загалом, «завершуючи переговорний процес щодо приєднання (2000–2004 рр.), Республіка Болгарія, за висновком Європейської комісії (ЄК), в основному виконала Копенгагенські критерії: сформувала діючу ринкову економіку; демократичну державу, яка гарантувала дотримання прав людини; в цілому узгодила національне законодавство із загальним правом ЄС» [1, с. 221–222]. Однак, реформи не поліпшили рівня життя, що посилює у болгар негативне ставлення до уряду та розчарування в політичних партіях як агентах позитивних змін. Болгарію не прийняли в ЄС 1 травня 2004 р., як інші країни Центрально-Східної Європи. Втім, у квітні 2005 р. Європейський парламент проголосував за вступ Республіки Болгарія до ЄС з 1 січня 2007 р. разом із Румунією. На думку М. Мілової, «це дозволило Болгарії та її громадянам оцінити власні можливості, раціонально скористатися мільярдними інвестиціями, які вона одержує з єврофондів з метою покращення інфраструктури та розв'язання проблем розвитку інших секторів» [11, с. 45].

Оцінка членства Болгарії з політичної точки зору повинна брати до уваги характер європейської інтеграції. Європейський Союз є співтовариством суверенних держав, які максимально інтегровані у спільний економічний простір, що гарантує свободу пересування людей, капіталу, товарів і послуг. Зараз це найбільша економіка світу. Так, «за даними Світового банку номінальний ВВП ЄС-27 оцінюється в 15,2 трлн. дол. США у 2020 р., що становить 14,95% світової економіки. При цьому, внутрішній ринок ЄС-27 є одним з найпривабливіших ринків світу. Спільний ринок ЄС-27 охоплює 448 млн. потенційних споживачів з високим рівнем купівельної спроможності (середній показник ВВП на душу населення за даними Євростату становить 34,769 тис. дол. США). На країни ЄС приходить 15% світового експорту та 14% світового імпорту за даними СОТ» [12].

Підкреслимо, що репутаційні вигоди від приналежності до такого потужного економічного суб'єкта беззаперечні. ЄС є батьківщиною для народів, які цінують свободу та демократію, поділяють та захищають спільні фундаментальні принципи та цінності. У той же час країни-члени Європейського Союзу зберігають переважну більшість своїх суверенних повноважень, а саме: фінансову, соціальну, освітню, правоохоронну, оборону та зовнішню політику. У цих сферах основні рішення приймаються на національному рівні, а ЄС здійснює координаційні та допоміжні функції. Важливо, що вплив Євросоюзу на політичні процеси в країнах-членах є значним, однак це далеко не єдиний фактор, що пояснює відмінності в динаміці розвитку між окремими країнами, а також політичні та соціально-економічні проблеми, з якими вони стикаються.

У період підготовки до вступу та набуття членства в Європейському Союзі, Республіка Болгарія мала вирішити дві основні проблеми: створити середовище для вирівнювання економічного розвитку порівняно з іншими країнами-членами та провести ефективну антикорупційну політику. З точки зору обох проблем досягнуті результати є суттєвими, однак вони все ще залишаються на порядку денному, оскільки Болгарія до цього часу є найбільш корумпованою країною Європейського Союзу з високим рівнем корупції. Якщо для вирішення першої проблеми існували серйозні перешкоди, пов'язані з глобальною фінансовою кризою 2008 р., що суттєво сповільнили розвиток болгарської економіки, то провали у боротьбі з корупцією є суто внутрішніми і зумовлені опором частини політичної та бізнесової еліти Республіки Болгарія.

Беззаперечно, що участь Болгарії як колишньої комуністичної країни в економічному та

Беззаперечно, що участь Болгарії як колишньої комуністичної країни в економічному та

політичному просторі свободи, демократії та солідарності практично пов'язана з численними перевагами. Адже вона отримала повноправний і рівноправний статус з 27 найбільш розвиненими та авторитетними країнами Європи, що надало можливість болгарському суспільству реалізувати своє прагнення – бути рівними серед інших європейських народів. Саме це підвищило інституційну довіру громадян Республіки Болгарія до Європейського Союзу. До прикладу, за результатами дослідження «Демократія та громадянська участь: ставлення громадськості до демократії, верховенства права та основних прав людини у 2021-2022 рр.» [4] рівень підтримки Європейського Союзу у 2018 р. становив 58%, у 2021 р. – 47%, у 2022 р. – 48%. Незважаючи на зниження рівня довіри до Європейського Союзу, членство країни в ЄС продовжує користуватися підтримкою більшості болгар, а довіра до інституцій Європейського Союзу наразі є вищою за середню довіру до національних політико-управлінських інститутів.

За індексом трансформації міжнародного фонду Bertelsmann, політична трансформація Болгарія в період 2006–2010 рр. була оцінена позитивно (2006 р. – 8,45; 2008 р. – 8,70; 2010 р. – 8,75), а потім спостерігався негативний спад (2012 р. – 8,65 і 2014 р. – 8,35). Найвища оцінка країни за критеріями «державність» (10,0) та «політична участь» (9,0); далі йдуть «верховенство права» та «стабільність інституцій» (8,5) і найнижче місце посідає «політична та соціальна інтеграція» (7,3) [9, с. 13–24 та с. 658–661].

Звернемо увагу, що «п'ять опитувань громадської думки, проведених між 2015 і 2022 рр., показують, що демократія користується значною підтримкою суспільства» [4]. Більшість громадян погоджуються, що демократія є найкращою формою правління для країни та заявляють, що підтримують демократичний спосіб управління. Попри це, серед болгар постійно домінують негативні оцінки ефективності влади у вирішенні головних національних проблем та низька довіра до політико-управлінських інститутів. Дослідження також фіксують, що серед таких цінностей Європейського Союзу як демократія, верховенство права та прав людини, захист основних громадянських прав розглядається як найбільше досягнення демократичного переходу в Республіці Болгарія.

Оцінюючи показники Республіки Болгарія у порівняльні з іншими схожими країнами, які ще не інтегровані до Європейського Союзу, слід підкреслити, що політичні наслідки вступу РБ мають позитивний вплив також на розвиток демократії. У цьому контексті, враховуючи історичну та культурну близькість, цікавою для порівняння є сусідня Сербія. Зауважимо, що Сербія

мала кращі умови для розвитку, ніж Болгарія. Це насамперед пов'язано з тим, що югославський комунізм був більш відкритим до світу та менш репресивним. До 1989 р. Югославія серйозно випереджала Болгарію за рівнем економічного розвитку та доходів. Проте Балканські війни 1990-х рр. загальмували та відвернули Сербію від євроінтеграційного шляху, і в результаті сьогодні показники політичного розвитку Болгарії виявилися значно кращими.

Відповідно до дослідження «Polity IV: тенденції режиму окремої країни» [15], обидві країни є демократичними, але Республіка Болгарія має вищий індекс (9 проти 8). Результати однозначно ілюструють той факт, що навіть кращі перспективи членства в Європейському Союзі різко підвищують показник демократичності країн. Цю гіпотезу також підтверджують дані Freedom House. Так, «Болгарія була класифікована як «вільна» з результатом 80 балів, а Молдова (60), Македонія (57), Албанія (67), Туреччина (53), як «частково вільні» країни. Сербія (78) є «вільною», але вона також має нижчий бал, ніж Болгарія» [13]. Це коротке порівняння показує, що Республіка Болгарія розташована в регіоні, де сусідні країни, які не входять до Євросоюзу, мають нижчі показники демократії.

Розглянемо ще один приклад – дослідження індексу демократії «Economist Intelligence Unit» [14], який базується на п'яти критеріях: виборчий процес і плюралізм; громадянські свободи; політична участь; функціонування уряду та політична культура. Задіяні в дослідженні 167 країн, класифікуються за 4 категоріями: повні демократії; недосконалі демократії (демократії з недоліками); гібридні демократії (гібридні режими); авторитарні режими. Дослідження показує, що лише 19 країн (4,5% населення світу та 11,4% країн світу) визначені як «повна демократія». Серед них провідне місце посідає Норвегія (із сумарним індексом 9,87 з 10); Ісландія (9,58) і Швеція (9,39). Навіть США, які у 2016 р. характеризували як «повну демократію», у звіті 2017 р. виявилися на 21 місці та увійшли до категорії «недосконалих демократій» (7,98).

«Недосконалими демократіями» є 57 країн (або 44,8% населення та 34,1% країн світу). Крім США, в цій категорії Південна Корея (8,00), Італія (7,98), Японія (7,88), Франція (7,80), Ізраїль (7,79), Чехія (7,62), Словенія (7,50), Греція (7,29), Латвія (7,25), Індія (7,23), Словаччина (7,16). Болгарію теж визначають як «недосконалу демократію» (займає 47 місце з оцінкою 7,03). Після Республіки Болгарія в рейтингу йдуть такі країни, як Аргентина (6,96), Польща (6,67), Угорщина (6,64), Румунія (6,44), Сербія (6,41) та інші. 39 країн (16,7% населення та 23,4% країн світу) є «гібридними демократіями» – Албанія (5,98),

Грузія (5,93), Україна (5,69), Чорногорія (5,69), Македонія (5,57), Туреччина (4,88). Кількість «авторитарних держав» – 52 країни (або 34,0% населення та 31,1% країн світу). Тут розміщені Йорданія (3,87), Єгипет (3,36), Росія (3,17), Китай (3,10), Азербайджан (2,65) і на останньому 167 місці – Північна Корея (1,08).

Аналізуючи результати дослідження, ми можемо стверджувати, що відсутність традицій демократичної політичної культури є однією із ключових проблем для Болгарії, які негативно впливають на рівень демократії в суспільстві та довіри до національних політико-управлінських інститутів. Звісно, що «500 років турецького ярма» чи «45 років комуністичної диктатури» мали значний вплив на болгарське суспільство. Нові елементи політичної культури та громадянської участі – це результат демократичних перетворень 1989 р. та значною мірою асоціюються з членством в Європейському Союзі.

Підсумовуючи, вкажемо, що сповна погоджуємося з думкою М. Мілової, яка наголошує, що «болгарський досвід європейської інтеграції доводить: 1) успіх може бути забезпечений тільки в умовах національного консенсусу; ніякі ідеологічні платформи та політичні дії не можуть стати важливішими за визначений стратегічний курс. Це головний урок для української політичної еліти; 2) необхідні строго скоординовані дії всіх суб'єктів соціально-політичного процесу, тобто державних, політичних, неурядових організацій. Безумовно, основна діяльність припадає на законодавчі та виконавчі органи влади та спеціальні інституції з питань європейської інтеграції; 3) на особливу увагу заслуговує організація інформаційної навчально-пропагандистської діяльності відповідних центрів та структур» [11, с. 47].

**Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.** Отже, можна зробити висновки, що аналіз політичних, економічних, соціальних, освітніх, культурних і зовнішньополітичних наслідків членства Республіки Болгарія в Європейському Союзі дозволяє впевнено підсумувати, що цей період є одним із найуспішніших етапів в історії Болгарії. Участь у європейській зовнішній політиці розширює шанси країни на більш успішну реалізацію національних інтересів. Європейська політика згуртованості підтримує як зближення країни з іншими державами-членами, так і створює умови для подолання регіональної нерівності в Болгарії. Вони є важливим ресурсом для підвищення якості життя в країні, діючи одночасно з високими європейськими стандартами захисту навколишнього середовища, якості товарів і захисту споживачів. Європейська політика щодо гаран-

тування мобільності є умовою не лише для вільного пересування болгарських громадян, але й для збереження їхніх соціальних, медичних та освітніх прав.

Членство в Європейському Союзі є надзвичайно важливим для структурування інклюзивного та відкритого суспільства в Болгарії. Прогрес країни у розвитку демократії є значним у порівнянні з сусідніми країнами, зокрема з Сербією, яка ще не має чіткої європейської перспективи. Однак прогрес, виміряний у порівнянні з іншими країнами Заходу та державами-членами ЄС, виявляється набагато повільнішим. Країна все ще стикається з потребою реформ ключових інституцій і сфер, а також необхідністю розбудови адміністративної спроможності, яка б дозволила ще ефективніше використовувати європейське членство на користь громадян Болгарії. Проаналізовані джерела беззаперечно свідчать, що Болгарія зацікавлена в поглибленні співпраці з європейськими інституціями в усіх сферах. Тому потрібна не просто політична воля, а активний громадянський тиск. Саме громадяни Республіки Болгарія можуть змусити інституції ефективніше використовувати можливості, які надає членство в Європейському Союзі, щоб досягти більш помітної користі для суспільства.

У цьому контексті перспективним напрямом для подальших наукових розвідок є дослідження ролі політичних партій Республіки Болгарія в контексті реалізації євроінтеграційного курсу.

#### Література

1. Бурдяк В. Політичні виміри членства Болгарії в Європейському Союзі. *Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 684-685. С. 221–226.
2. Бурдяк В. Труднощі адаптації Болгарії до членства в ЄС. *Перспективи*. 2015. №4(66). С. 22–29.
3. Годишен доклад за 2000 г. на Європейската комісія за напредька на България в процеса на присъединяване. URL: [https://www.minfin.bg/upload/2716/gr\\_2000.pdf](https://www.minfin.bg/upload/2716/gr_2000.pdf) (дата звернення: 27.05.2024).
4. Демокрация и гражданско участие обществени нагласи към демокрацията, върховенството на правото и основните права на човека през 2021–2022 г. URL: <https://osis.bg/wp-content/uploads/2022/09/State-of-Democracy-2021-2022.pdf> (дата звернення: 27.05.2024).
5. Законът за администрацията. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134443520> (дата звернення: 27.05.2024).
6. Законът за държавния служител. URL: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134673408> (дата звернення: 27.05.2024).
7. Закон за съдебната власт. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135560660> (дата звернення: 27.05.2024).
8. Индексът на Прозрачност без граници. URL: [https://issuu.com/transparencyinternational/docs/2016\\_cpireport\\_en?e=2496456/43483458](https://issuu.com/transparencyinternational/docs/2016_cpireport_en?e=2496456/43483458) (дата звернення: 27.05.2024).

9. Канев Д., Тодоров А. Качество на демокрацията в България. София : Изток-Запад, 2014. 710 с.

10. Конституцията на Република България. URL: <https://www.parliament.bg/bg/const> (дата звернення: 27.05.2024).

11. Мілова М. Проблеми європейської інтеграції в діяльності Народних Зборів Республіки Болгарія: уроки для України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія*. 2010. Т. 175. Вип. 163. С. 45–48.

12. Цевух С. Ефективність торговельних відносин України у рамках стратегічного партнерства з Євросоюзом. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2021/paper/view/815> (дата звернення: 27.05.2024).

13. Anxious Dictators, Wavering Democracies: Global Freedom under Pressure. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016> (Last accessed: 27.05.2024).

14. Democracy Index 2017 Free speech under attack. URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gId=34079> (Last accessed: 27.05.2024).

15. Polity IV Individual Country Regime Trends, 1946-2013. URL: <https://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm> (Last accessed: 27.05.2024).

16. Report from the commission to the European Parliament and the Council on Progress in Bulgaria under the Cooperation and Verification Mechanism. URL: [https://ec.europa.eu/info/files/progress-report-bulgaria-2017-com-2017-43\\_en](https://ec.europa.eu/info/files/progress-report-bulgaria-2017-com-2017-43_en) (Last accessed: 27.05.2024).

#### Анотація

**Бурдяк В. І., Клим Р. Д. Зовнішні та внутрішні чинники трансформації політико-управлінських інститутів Болгарії у контексті реалізації євроінтеграційного курсу. – Стаття.**

У статті визначено, що формування проєвропейської політики Республіки Болгарія (РБ) відбулось під впливом низки зовнішніх та внутрішніх обставин. Закінчення холодної війни, крах комунізму, розпад Югославії та криза у Косово, підготовка до вступу й набуття членства в Європейському Союзі були найвпливовішими зовнішніми чинниками, що визначили подальшу трансформацію болгарського суспільства, формування нових політичних і соціально-економічних пріоритетів державної політики, становлення, розвиток та реформування політико-управлінських інститутів Болгарії.

Встановлено, що підписання Угоди про асоціацію у березні 1993 р. та початок переговорів про вступ до ЄС з лютого 2000 р. стали каталізатором реформ у сфері державного управління, судової системи, боротьби з корупцією та організованою злочинністю.

Зазначено, що для набуття повноправного членства в ЄС, Болгарія виконала низку політичних, економічних та юридичних умов і сформувала ринкову економіку, демократичну політичну систему, узгодила національне законодавство з правом Євросоюзу.

Вказано, що значних успіхів РБ досягла в підготовці законодавчої бази щодо побудови сучасної адміністративної системи та модернізації державного управління, реформи судової системи та боротьби з корупцією. Вод-

ночас підкреслено, що незважаючи на численні стратегії та заходи антикорупційної політики, Болгарія продовжує залишатися найбільш корумпованою країною Європейського Союзу.

Автори наголошують, що важливу роль у реалізації євроінтеграційного курсу країни відіграв консенсус провідних політичних партій, цілеспрямована урядова політика, широка інформаційна кампанія проведена болгарськими ЗМІ щодо переваг вступу Болгарії до Європейського Союзу, наслідком якої було те, що рівень підтримки громадянами членства РБ до ЄС становив 76%. Доведено, що тенденція підтримки членства в Європейському Союзі є високою і сьогодні, що контрастує із поширенням євроскептичних настроїв у деяких країнах Європи.

**Ключові слова:** Республіка Болгарія, Європейський Союз, політико-управлінські інститути, політичні партії, реформа системи державного управління.

#### Summary

**Burdyak V. I., Klym R. D. External and internal factors of the transformation of the political and administrative institutions of Bulgaria in the context of the implementation of the European integration course. – Article.**

The article defines, that the formation of the pro-European policy of the Republic of Bulgaria (RB) took place under the influence of a number of external and internal circumstances. The end of the Cold War, the collapse of communism, the breakup of Yugoslavia and the crisis in Kosovo, preparation for joining and acquiring membership in the European Union were the most influential external factors, that determined the further transformation of Bulgarian society, formation of new political and socio-economic priorities of state policy, formation, development and reformation of political and administrative institutions in Bulgaria.

It was established that the signing of the Association Agreement in March 1993 and the beginning of negotiations on joining the EU in February 2000 became a catalyst for reforms in the field of public administration, the judicial system, the fight against corruption and organized crime.

It is noted that in order to acquire full membership in the EU, Bulgaria has fulfilled a number of political, economic and legal conditions and formed a market economy, a democratic political system, harmonized national legislation with the law of the European Union.

It is indicated that the Republic of Bulgaria has achieved significant success in the preparation of the legislative framework regarding the construction of a modern administrative system and modernization of state administration, reforms of the judicial system and the fight against corruption. At the same time, it is emphasized, that despite numerous strategies and anti-corruption policy measures, Bulgaria continues to be the most corrupt country in the European Union.

The authors emphasize, that the consensus of the leading political parties played an important role in the implementation of the country's European integration course, targeted government policy, a broad information campaign was carried out by the Bulgarian mass media regarding the advantages of

Bulgaria's accession to the European Union, which resulted in that the level of support of the citizens of the Republic of Belarus to the EU was 76%. It has been proven that the tendency to support membership in the European Union is high even today, which contrasts

with the spread of Eurosceptic sentiments in some European countries.

*Key words:* Republic of Bulgaria, European Union, political and management institutes, political parties, reform of the public administration system.